

ВОЄННІ ЩОДЕННИКИ

ВАЛЕРІЯ «НАВА» СУБОТІНА

ПОЛОН

**ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024**

Передмова

Бетон, куски заліза, пилюка, крик, поні-вечені тіла... Всі метушаться, бігають, надають допомогу, розкопують завали. Питаю в когось: «Де Нава?». Бачу — все навкруги зруйновано, лише її ліжко стоїть майже вціліле, вона там. Підбігаю, чую — дихає, але непритомна. Беру на руки і несу в інший кінець бункера, де зносять поранених, і пам'ятаю відчуття: ніс, наче маленьку дитинку, такою вона була легкою.

Такою легкою Нава була не лише тоді, від недоїдання, а й у житті — такою я знаю Наву. Легку на підйом, на ініціативу. Здається, ставиш важку задачу, а через деякий проміжок часу — все готово, легко і невимушено.

Точно не згадаю нашу найпершу зустріч з Навою, але пам'ятаю зустріч у 2022-му. Дзвінок від неї та запитання — чи можна приїхати до нас, на «Азовсталь»?

Цей дзвінок зовсім не здивував мене. Він здавався зрозумілим і логічним. Вона — частина «Азову» і мала бути з нами в цій боротьбі.

Я сказав приїздити, бо вона була потрібна в нашій команді «азовської» пресслужби.

Нам завжди було легко працювати разом, бо стиль її письма — такого емоційного — близький мені. Вона не просто пише, вона співпереживає, живе життями героїв. І це важливо, тому що навколо справді багато героїв, а в Маріуполі їх було дуже багато.

Вона повернулася в «Азов» в історичний для нашої країни час і змогла бути учасником найважливіших подій. Тому її тексти з Маріуполя були не просто інформаційними, вони були болючими, вони були надзвичайно сильними!

Навіть з «Азовсталі», де не було зв'язку, під постійним ворожим вогнем ми знаходили можливість доносити до вас інформацію. Але не з полону. Полон — німота, мовчання...

І це мовчання досі дійсність для більшості захисників Маріуполя.

Я щиро радію від того, що Нава зараз має змогу говорити так, як вона вміє це робити. Тоді вона говорила своїми текстами за воїнів, що билися в Маріуполі, тепер — за тих, хто в російських в'язницях.

Сподіваюсь, світ її почує!

Святослав «Калина» Паламар

майор, заступник командира бригади «Азов»

Азовсталь

Мене виводять з чергового допиту, який тривав довше, ніж в інших. Дівчат на вулиці вже немає, треба чекати, поки мене не відведуть назад на оленівське ДІЗО*. До мене підходять двоє російських «спецназівців» у балаклавах. По очах видно, що одному немає і тридцяти, іншому — явно за сорок. Вони раді, у них є змога наодинці поспілкуватися з «азовкою». Вони мене впізнають. Кажуть, що бачили відео зі мною в ТікТоці, а я думаю, що це йобаний сюрреалізм. Вони бачили мене в ТікТоці й тому радіють зустрічі. А мені блювати хочеться від розмови з кожним з них. Старший каже: «У тебя жизнь такая интересная. Тебе нужно книгу написать. Я бы прочитал»**. А я думаю: «Ну яка жесьть. Стою тут, говорю з ними, ніби це нормальна розмова і нормальна ситуація. Але книгу написати справді треба».

Та загалом всього кілька днів тому на «Азовсталі» я навіть уявити не могла, що бачитиму ворога настільки близько, говоритиму з ним, буду геть беззахисна. Що буду в полоні, який зовсім не буде полоном, а скоріше розправою наді мною і такими, як я.

16 травня 2022 року. Ми дізнаємося про наказ вийти з заводу «Азовсталь» під гарантії міжнародних організацій, зокрема «Червоного Хреста». Ми маємо скласти зброю, адже ми виконали свою задачу зі стримання сил ворога, що в багато разів перевершували наші сили. Якщо це

* ДІЗО — дисциплінарний ізолятор.

** «В тебе таке цікаве життя. Тобі треба книжку написати. Я би прочитав» (пер. з рос.).

і полон, то «достойний». Я не просто так вживаю саме це слово. Я його чула. Нам його говорили.

Я не знала, як маю його сприймати. Що це взагалі означає? Ну, як мінімум, що нас не пиздитимуть за українські татування. Або що не пиздитимуть взагалі. Слабко вірилося, звісно...

Та я все ж себе заспокоювала тою командою зверху. Навіть не командою — наказом. Я написала татові свого Андрія, що нам кажуть здаватися, а я не знаю, що робити, бо всі йдуть. Він відповів, що я маю бути з усіма. Він казав мені це і раніше. Завжди. Я маю бути з усіма своїми пацанами...

Ми не здаємося через страх чи слабкодухість, ми виконуємо наказ керівництва країни з впевненістю, що перебуватимемо на тимчасово окупованих територіях всі разом, нашою «азовською» родиною, близько трьох-чотирьох місяців. До нас будуть ставитися з повагою. Наша зовнішність, наша публічність абощо не мають значення. Бо є домовленості. Є гарантії.

Вже наступного дня, 17 травня, я чую свій позивний. Маю виходити в п'ятірці зі своїми близькими людьми. Всіх цих хлопців я знаю з 2015-го, саме тоді я прийшла добровольцем у полк «Азов». Я довіряю їм, і тому йти не так страшно.

Треба взяти речі. А речей у мене небагато. З дому я брала «понти» — пару кофтин, штани... В полон беру ще менше. Ми ж туди ненадовго... Спальник, каримат, кілька футболок (серед яких — червона з написом «Метінвест», хотілося її забрати з собою, вона стала символічною через перебування на «Азовсталі»), знайдені на заводі шампунь, прокладки і крем для рук.

Разом зі своїми улюбленими штанами та кофтою з дому я лишаю теплі речі Альони — дівчини-медика, яка загинула на «Азовсталі». Коли я повернулася зі шпиталю, дівчата віддали мені їх. Я носила їх із вдячністю і повагою в пам'ять про неї... Ми спалили те, що не беремо. Спалили «азовські» футболки зі символікою, щоб ворог не забрав їх.

Я вдягнута в «азовський» мультикам однієї з дівчат, бо мою форму розрізали медики, коли мене було поранено. Цей мультикам на мене закороткий, дівчинка нижча за мене. Але маємо те, що маємо. Ця форма і досі зі мною, бо дорога, як пам'ять. В ній я відчувала й відчуваю гордість і силу.

Ми пробираємося підземними ходами з бункера «Бастіон-2» на поверхню до точки, де нас мають забрати. А там така тиша... Я чи не вперше за увесь час можу просто спокійно стояти на поверхні, не остерігаючись обстрілу, не тікаючи, не ховаючись. Просто стояти серед всього цього розламаного заліза, що нависає з усіх боків і над тобою. Це так дивно... «Азовсталь» зруйнована. Завод вже не дихає, не відчуває. Цей палаючий раніше вогнем дракон мертвий. Ми ховалися під крилами цього велетенського мертвяка, а зараз бачимо його в усій цій масштабності й трагічності. Скільки ми боролися з ним, коли були звичайними містянами — з його шкідливими викидами, забрудненням повітря. І хто б міг подумати, що саме він захищатиме нас, а ми — його. Що кілька місяців ми дихатимемо його залізним пилом і самі покриємося цим залізом. Що нас називатимуть сталевими... Цей момент — ніби кадр з фільму, але ж це не фільм.

Ми йдемо до вказаної точки, де на нас чекають інші військовослужбовці різних підрозділів — оборонців Маріуполя. До нас підходять росіяни. Їхня форма, їхні шеврони, їхні прапори... Вони говорять до нас ще з посмішками, але ми вже все починаємо розуміти. Я відчуваю безвихідь, але ще не повну. Нам кажуть скласти зброю, і я кладу свій АКСУ в машину. Тобто навіть не свій. Мій автомат лишився десь під завалами першого «Бастіону», а цей, певно, належав комусь із загиблих побратимів... Маю віддати. Маю слухатися тих, хто забрав життя мого чоловіка. Тварюки. А вони посміхаються, дивлячись на мене, брудну, втомлену, але сильну — в рідному мультикамі серед моїх пацанів.

Вони риються в моєму рюкзаку, шукають ще зброю. Але нічого не знаходять. І ми маємо йти далі через міст, де нас знову обшуковують. На одному з етапів обшуку росіянин перекладає якусь карту пам'яті, якої у мене раніше не було. Я це бачу і розповідаю потім своїм. Ми здогадуємося, що це може бути — початок підстав від ворога, початок брудної гри, яка триває вже сотні років. На цій карті пам'яті може бути все, що завгодно — фотокомпромат, підставне відео... Кадри, відзняті ними ж зі злочинами їхніх військових, але у нашій формі. Адже самої форми у них вдосталь після пограбунку «азовських» баз у Юр'івці, Урзуфі та самому Маріуполі. Ні. Цього я допустити просто не можу.

Мені кажуть зняти кітель. Показують на татуювання. Питають прізвище і записують. А далі довге очікування в автобусі...

Повз наші вікна ледве йдуть поранені українські військові. Ті, яких поранено легше, тягнуть на собі важко поранених побратимів. Нам казали, що їх обмінюють майже одразу, і ми ще в це віримо. Російські журналісти намагаються знімати нас на десятки камер, ми відвертаємося. Жодного представника міжнародних організацій, які гарантували нам безпеку, в цей день немає.

Ніхто не слідкує за дотриманням правил здачі в полон. Ніхто не бере контактів наших близьких, аби повідомляти, куди нас везуть. Нічого не відбувається. Чому нічого не відбувається? Є тільки ми і росіяни. Якщо є тільки ми і росіяни — хто буде забезпечувати дотримання правил поводження з нами в полоні?

Мій Друг сидить поруч. Він тримає мене за руку. Він каже: «Нава, мабуть, дівчат обмінюють швидко. А мені б так хотілося, щоб нас обміняли разом. Щоб ми могли говорити, щоб могли заспокоїтися і тоді вже поїхати до своїх рідних». Я погоджуюся, хоча більше хочу, щоб першим вийшов він. У нього є родина, його чекає наречена. А я що... Я не знаю, чи жива моя бабуся. Мій Андрій вже не зустрине мене, і це головне. Моє місто окуповане воро-

гом. Я взагалі ніяк не можу сприйняти новий вигляд свого міста. Все здається нереальним, ніби відбувається уві сні, ніби відбувається з кимось іншим, не зі мною.

Автобус рушає. На недобудові на Лівому березі Маріуполя встановлено малий «аквафреш», як ми називаємо прапор ворога. Біла, синя і червона смуги ріжуть око. Вони виглядають геть смішно. Їхній розмір і оце розміщення — на будівлі, яку ніяк не могли завершити кілька років, а в підсумку просто закинули і вона лишається недолугою будовою зліплених між собою сірих плит. Росіяни позначають «своє», як собака бездумно обсцикує всі кути і всі дерева. «Мое-мое-мое» — ніби доноситься від того тріпотіння триколірової ганчірки. Чужої в українському місті. А ми їдемо далі, і я знов і знов бачу це ганчір'я — на вщент зруйнованих, спалених, понівечених будівлях, де раніше було життя, де був сміх, де була буденність, сварки і свята, народження і смерті — але все це за звичним сценарієм плину життя, а тепер тут суцільна спільна трагедія. Місто вже навіть не стогне. Воно мовчить. Мовчить німою образою згвалтованої, побитої, а тепер ще й покинутої на погону жінки. І чи варто в цю мить говорити їй, що повернешся, тоді, як боїшся навіть уявити своє повернення. Бо ви разом пережили неймовірний жах, та найжахливішою є ось саме ця мить — коли я їду, полишивши тут все. Полишивши свою мертву і живу родину. Не мавши іншого вибору. Чи все ж мавши?

Це вже потім, коли вийду на свободу, дізнаюся про хлопця, що не пішов в полон. Лишився, не здався і вийшов на вільну від окупанта територію України. Я дізнаюся про нього, а потім — ще про кількох таких же, і вже ніколи не зможу жити спокійно, бо я навіть не спробувала. Я побоялася прийняти рішення. Але чого я боялася? Смерті? Самотності? Мабуть, вся річ у тому, що я просто не знала того, що чекає мене попереду. Та сором... Він буде зі мною завжди. Мені ніколи не буває соромно ні за що, крім відчуття страху перед кимось.

ЗМІСТ

Передмова (<i>Святослав «Калина» Паламар</i>)	3
Азовсталь	5
Оленівка	12
Душогубка	44
Робота в пекарні	61
Теракт в Оленівці. Барак «200»	90
Дива в полоні	93
Ще один теракт в Оленівці	98
Зустріч з хлопцями	100
Етап у Таганрог	104
Допити	118
Ліки	124
Допит	129
Карцер у Таганрозі	135
Віта розмовляє з Андрієм	165
Прогулянки і Донецький	214